

Eciclopedeye :

Li guere di 14 a Dinant

(Dany)

L' aclevaedje des coshets

(Alfred Wanlin et Julie Leboutte)

Les 5 mwaissès veyes di l' Escandinaveye

(Mady d' Orcîmont)

Li fonnet d' Urope

Tins d' l' ivier, les meres fonnetes si catchèt dins tere u dins on vî stok d' âbe tot pouri. Ele ristopèt l' intrêye avou del tere u des brimborions d' bwès. Ele riploye ses aiyes dizo s' vinte, et rabate ses antenes. Ele dimorèt inla shijh moes å long, tot rmagnant leu crâxhe.

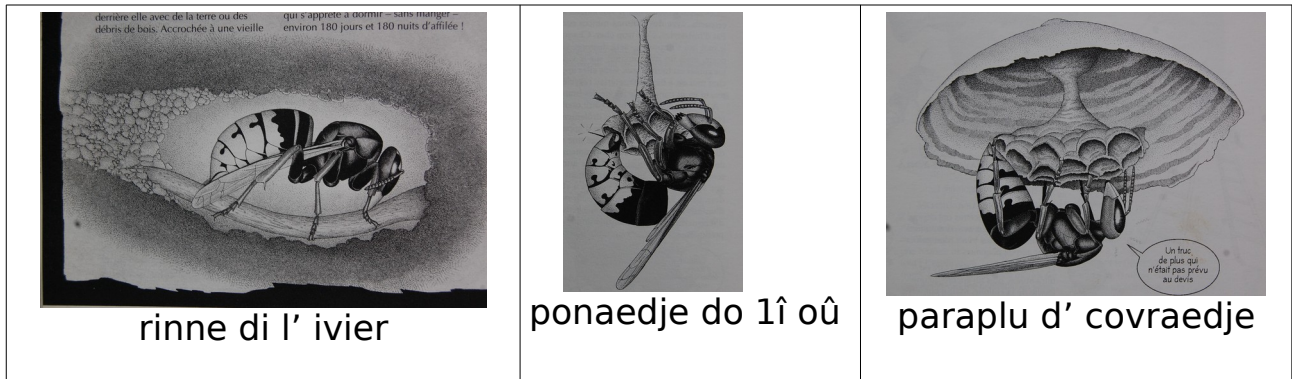
Ele si dispiertèt diviè l' prumî d' may. Li prumî ovraedje, c' est d' trover ene tchabote po fé leu wespireye. I n' î doet nén fé trop froed.

I fât k' ele magne. Li pompaedje do djus des fleurs, c' est trop waire por leye (c' est bon po les wesses et les moxhes d' apî). Elle inmèt mî letchî l' seuve so èn abe k' a stî coixhî.

Cwand elle a ene boune plaeece po fé l' wespireye – on pout dire li fonnetreye – ele va ramasser des bokets d' bwès soké (vîs pikets, hourdon d' coxhes). Ele les ctaeye avou ses lepes a môde di tricoijhe, et scratche dissu si placant raetchon, et mawyî po fé ene pitite bole di pâsse di papî di deus troes milimetes. Ele li va plaker å toet del tchabote. Adon, basti les dijh doze astaedjes, onk dizo l' ôte. Mins a pârti do deujhinme, c' est les ovrires k' el vont fé.

Ces ovrires la vinèt des oûs ki l' mere fonnete va cmincî a ponre, tchaeke côp k' ele bastit on possinet d' covaedje. L' oû est agritchî å plafon do possinet li halene si va diswalper tot crexhant a valêye. Gn a cwarante sifwaits possinets ecassîs onk dé l' ôte, dins l' prumî astaedje. Mins les halenes ont dandjî d' trinte digrés po crexhe. Adon, i fât fé on paraplu d' ratchâfaedje.

Les prumirès ovrires vont rexhe diviè l' 15 di djun, ene tos les djoûs. Zeles, ele ni vikèt k' 40 djoûs.

Tins do moes d' may et d' djun, gn a cobén des ôtes rignes « terorisées » (ki s' ont dispierté trop târd, motoit) ki vnèt ataker nosse mere fonnete po s' mete e s' plaèce. À cmince, ele si doet disfinde tote seule. Après c' est les ovrires ki disfindèt l' intrêye do ni. Ele touwèt l' « rinne terorisée » d' on côp d' awiyon.

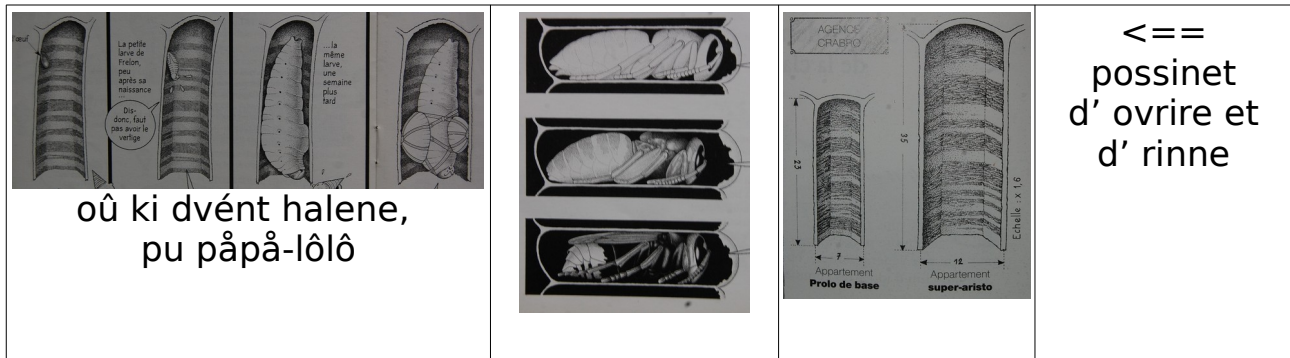
Les ovrires divèt nourri les halenes avou des bokets d' insekes. Ele tchessèt tos les insekes, minme les wesses et les moxhes al lâme. Ele vont minme apicî les moxhes dins les araegnreyes. Divant d' les rapoirter à ni, ele les côpèt a bokets, et n' ripointèt ki l' cofe [thorax] la k' gn a les musses des aiyes, dj' ô bén : avou toplin des proteyenes.

Zeles, ele ni magnèt pupont d' « tchâ », mins djusse des djus d' fleur (gn a pont d' plaèce po l' amagnî solide passer dins l' vinte, câze di leu « taeye di wesse ». Les halenes lezî dnèt ossu ene gote di scraetchete divant d' magnî leu râcion. Cwand i ploût e moes d' djulete, et fé grande air, les ovrires n' ont k' çoula po viker.

S' i fwait froed, les ovrires moussèt dins les possinets vudes et fé tronniker leus aiyes po wårder ene boune timperateure dins l' ni. S' i fwait trop tchôd, ele vont fé intrer d' l' air tot fjhant aler leus aiyes

A pârte do moes d' awousse, li mere fonnete prind s' pinsion. N a des ovrires assez po fé tot l' ovraedje. Ele ni fwait pus k' ponre.

Li moes d' awousse, c' est l' hôte sâjhon avou li pus d' insekes (ovrires et halenes) dins l' ni. Les ovrires boutèt 24 eures so 24, minme del nute, al clairté del lune. Gn a waire d' insekes come ça, nén ddja les wesses, ki « vont coûtchî avou les poyes ».

Al mitan do moes d' awousse, les ovrires si metnut a fabriker des pus grands possinets, po les djonnes rines et rwè fonnets. Les rines, c' est des oûs edjermonés å moumint k' i sont ponous (li rinne a ene potche avou do djermon do mâle dispu s' « mariaedje » l' anêye di dvant e moes d' octôbe). Si ele ni mete pont di spieme, c' est des mâyes [mâle] ki vont rexhe. Les mâyes n' ont pont d' awiyon. Adon, gn a pupont d' novelès ovrires (ki c' esteut eto des oûs edjermonés, adon des frumeles). Ele ni pond pupont d' novelès ovrires.

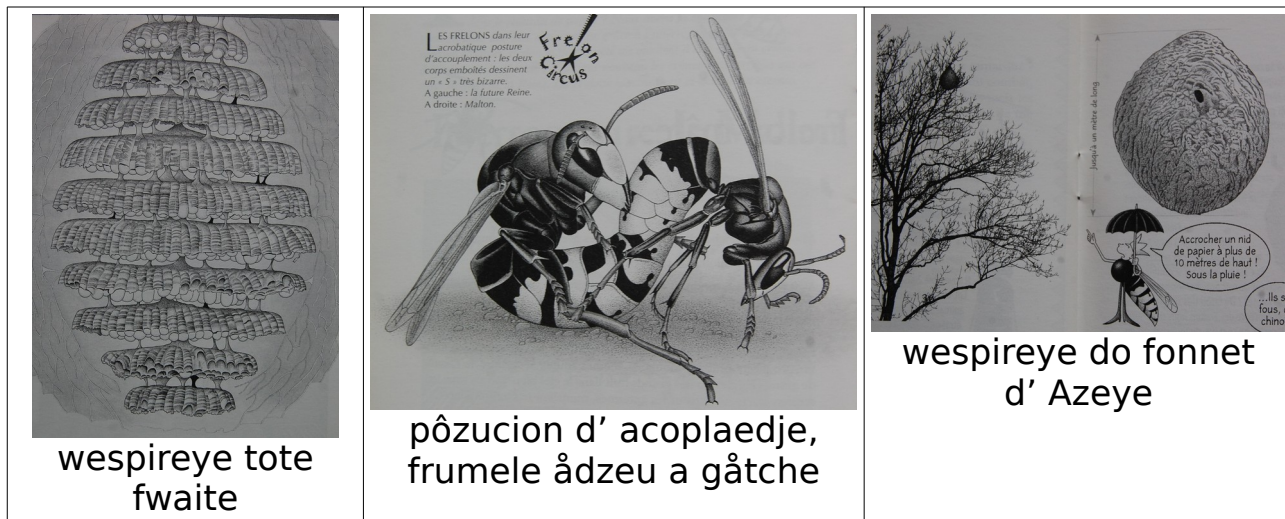
E moes d' setimbe, come i cmince a fé pus froed, les ovrires vont fé des « dobes vitraedjes » åtoû del wespireye. Et rbasti des noveas pilés ki siervèt d' crotchets inte les astaedjes do ni, pask' i dvént pezant avou les halenes di rines et d' mâye ki groxhixhèt.

Les ovrires boutèt sins rlaye, mins c' est todi pus mâlâjhey di fé leu bouye, ca ele sont todi zeles moens. Et i gnè skepeye pupont d' noveles (li rinne n' è pont puch).

A fén do moes d' setimbe, les « princes » et « princesses » rexhèt foû d' leus lodjisses. I dmoret la a n' rén fé, nouris pa les ovrires (di djus d' plante), ey alant minme pomper do raetchon ås dierinnès halenes. Les ovrires sont oblidjeyes di schoircî les ptitès coxhes di frinne u d' clawson po-z awè assez d' seuve a sucî. Eyet des fruts : biyokes, pemes, poeres, pîxhes, åbricots, roejhéns, et minme des meurons. Ça fwait bén profiter les rines et les rwès a divni. Les « princesses » polèt groxhi d' 50 åcint d' leu pwès so ene samwinne.

Li rinne, leye, a brâmint maigri (on dmeiy grame, po on grame å bontins) et a aviyi. Ele ni sait pus cmander les ovrires (ele polèt rmagnî ses dierins oûs et n' lyi dnèt pus l' betcheye. C' est pask' ele ni sait pus evoyî des feromones, des sôres di sint-bon ki lyi siervèt d' messaedje. Ele va esse touwêye pa ene ovrire diviè l' 15 d' octôbe. Elle aveut ponou 3500 oûs dispoy li moes d' may.

So ç' tins la, les princes et princesses sont-st evoye divant l' ouxh, po s' edjermoner. Les mâyes volèt tot fjhant des ronds u des ût (8) totâtoû del wespireye.

Avou leus grandès antenes (crombes al fén), i sayèt d' sinti les frumeles, metowes so des pitès coxhes, des foyes u minme a tere. L' acoplaedje kimince so l' åbe u l' bouxhon et finit les troes cwårt do tins a tere. C' est l' frumele ki monte sol måye (ele « fwait l' cok »), dins ene kitoirdowe pôzucion, dessinant on S. Cwand l' rinne a divni end a s' sô, ele grete li dos do måye. Il ont dmoré « maryîs » shijh minutes et dmey. Mins l' måye pout cweri après ene novele « crapåde » ki sereut co « libe ». Li frumele, leye, cwirt do côp après s' muchete po-z ivierner. Come elle a d' l' antidjel (glicerol) dins s' sonk, ele pout ndaler dins on vî stok metou al bijhe. I n' fât djusse k' el timperateure ni candje nén d' trop di l' ivier. S' i fwait bon trop yeure (e moes d' mâss, metans), c' est nén bon por leye, ca ele va rmagnî si dierinne crâxhe, et ele crevrè dvant l' moes d' may.

Tos les måyes crevèt divant l' 15 di nôvimbe. I vikèt leus dierins djoûs so des rampioûles (lére) k' ont co des fleurs.

Li wespireye toûne sot après l' moirt del rinne. Minme les ovrires kimincèt a ponre. Et touwer les halenes, u les discopecer po nourri des ôtes halenes. Les ovrires s' etertouwèt. Cwand i fwait pus frisse, diviè l' Tossint, les dierinnès ovrires, nén capâbes di wårder l' boune timperateure dins l' wespireye, crevèt d' froed.

Li wespireye pourit di l' ivier.

Belès-letes :

Li vî bleu

(Guy)

C'est ene binde d' imådjes.

L' Odissêye

(Léon Thomas)

Tchanson

Fât dire

I. Tos les djoûs, daler bouter / Sins rén dire, / So ses spales, ès balu ;
/ Et rvini a gros shabots / Et rindou dzo, / Pocwè, po kî ç' paradis ? /
El societé, ké dalaedje ! / Ni djeure pus ki po s'n- imådje / Tot est
bea, fât k' ça rluye / Mins viker so s'-n aparance / Ça n' *rissaetché*
[enlève] rén del sofrance / K' est dins nos rowes [rûwes].

Resploe

Fât dire k' on vike / Dins on monde nén catolike, / Peté, d' Amerike /
Revez k' on vike dins on monde di muzike / El mizere ni vât nén
l' poenne. / On preye a djno / Dins on monde a mitan fô [foû] / K' a
bén do må a dmore *stampé* [d'boût] / Rever d' ene meyeuse veye /
Muchî ses poennes / El mizere ni vât nén l' poenne.

II. I sont la, on n' les conte pus / Ramonçlés / A rimpli nos eglijhes. /
Il arivnut ttavå tot. / Disbâtchîs / Les sins-papî / El societé, ké
dalaedje ! / Ni djeure pus ki po s'n- imådje / Tot est bea, fât k' ça
rluye / La, di l' ôte costé do tchmin / Gn a des djins ki crevnut
d' fwîn / K' ont l' boutche cozowe [couzûwe].

å resploe

III. Gn a do rodje padrî nos ouxhs ! / *Margougnance* [violence] / Gn
a pus nolu ki djipe / Ça fwait la yene d' on djournå / C' est ene
afwaire ! / On s' vout bate pa plaijhi. / C' est ene istwere ki fwait peu
/ On s' croereut å tins des leus / Å tins des Chleus / Po ene istwere di
couleur / On vos trawrè l' panse asteure / Yet mi ça m' towe [tûwe].

å resploe

Brigitte Halet

André Gauditiaubois

Tecse : André
Gauditiaubois ;
muzike et
tchantaedje : Jesebel
(Brigitte Halet)